

Az erdélyi¹ magyarság csillagnévhasználatáról

(Kivonat)

A dolgozat a csillagnévgyűjtés és a csillagnevekre vonatkozó irodalom áttekintése után a szerző 1980 és 1994 közötti romániai gyűjtését (12 megye, 32 helység, több, mint 90 adatközlő) és annak kiértékelését közli (népi névmagyarázat, névismeret és -használat, területi sajátosságok és különbségek, egybevetés a román vonatkozó irodalommal, interetnikai hatások, stb.). Az elemzést több szempont szerinti mutató egészíti ki

A. Bevezetés

I. Előzmények a szakirodalomban

Jelentős csillagnévgyűjtést végzett LUGOSSY József (1855). Rá hivatkoztak, az ő adatait egészítették ki aztán többen (Ipolyi, KANDRA KABOS, TOROCZKAI-WIGAND EDE), és megpróbálták több-kevesebb sikerrel azonosítani a lejegyzett neveket. A múlt századbeli népi csillagismeret gazdagságáról árulkodik például, hogy IPOLYI Arnold LUGOSSYTÓL 258 csillagnevet tett közzé (MN VII.k.729.). Kiemelten ajánlatos szólni KÁLMÁNY Lajosról és JANKÓ Jánosról, kik munkáikban többek közt kitértek csillag(kép)neveinkre, a csillagoknak a néphagyományban való vizsgálatára is.

A 20. századi gyűjtések csillagnévanyaga a 19. századbeliekéhez viszonyítva nagyon megcsappant. HERMAN Ottó, RÓHEIM Géza, SZENDREY Ákos, SZENDREY Zsigmond,

BEKE Ödön nevét emelem ki századunk első felének kutatói közül. Szórványosan bár, de többségük utal erdélyiektől származó adatokra is. Alapmunkák a témában ERDŐDI József, MÁNDOKI László, SCHALK Gyula többnyire összehasonlító jellegű, eddigi és újabb adatok alapján különféle összegezésekre törekvő tanulmányai. Az egyik leggazdagabb jelenkori néprajzi gyűjtés a BOSNYÁK Sándoré. Jelen tanulmányomban (szíves engedelmével) utalok főleg a Gyimesvölgyben végzett (közölt illetve kéziratban lévő) gyűjtésére.

A mai Magyarországot illetően az Alföld (innen gyűlt a legtöbb csillag(kép)név főleg a már a múlt században LUGOSSYTÓL megkezdett majd például KÁLMÁNY Lajos és BARNA Gábor által folytatott gyűjtéseknek köszönhetően) meg a Palócság számítanak az eddig legjobban kutatott területnek. A mai Magyarország határain túl majd minden irányban megvolt a próbálkozás a felzárkózásra. Délvidéken LÁBADI Károly, KOVÁCS Endre; Felvidéken BÖDÖK Zsigmond tett többet e téren. Erdélyben az előzmény: mindenekelőtt JANKÓ János, RÓHEIM Géza, SZENDREY Zsigmond műveinek megfelelő részei; és Lázár István, HERMAN Ottó, CSÚRY Bálint, MURÁDIN László, NAGY Olga, GUB Jenő, ENYEDI Emese munkáiban az idevágó vonatkozások.

Jelen próbálkozásom tehát úttörő jellegű. Átfogó gyűjtést követően készült egyféle összegezés.

II. A gyűjtésről

1980 és 1994 között gyűjtöttem a témában Románia 12 megyéjének 32 helységében, megpróbálva érinteni a Kárpátoktól nyugatra eső magyar néprajzi-történeti tájak majd mindegyikét. Több mint kilencven adatközlőt kérdeztem ki nagyobb részletességgel a „palóc kérdőív” (PÓCS-HOPPÁL 1970) felhasználásával. Így keztem minél átfogóbb képet nyerni: a kérdezettek közt mondhatni minden korosztály és itteni vallás képviselve van.

Általában a helybeliek véleményét is figyelembe véve választottam meg adatközlőimet.

B. Elemzés

I. Csillag, név, névértelmezés

Fényes pontoknak látszó égitestek a csillagok a népi meg a tudományos terminológia szerint is. Viszont a magukból fényt nem sugárzó bolygókat (például a Vénuszt), meg az üstökösöket, meteoritokat is csillagoknak tartja a nép (nem úgy, mint a csillagászat). A csillagokról szólva pedig nem beszél a napról; ezáltal én sem szólok róla, érvényesítve a ma is általános népi szemléletmódot, mely szerint *a nap s a hold nem csillag*² (Nyr.1901.534.).

„Csillag“ szavunk az ebben a jelentésben régen használt „húgy“ szavunkat váltotta fel. Valószínűleg a kódexek korától használatos, és a „húgy“ szóhoz hasonlóan ősi, finnugor eredetű hangfestő szóból, a „csillo“ igéből származik (ERDŐDI 1970). Azért tértem ki erre is, mert e téren szintén árnyalhatunk a romániai magyar néphagyomány tüzetesebb vizsgálatával. Egyfelől leszögezhetjük az archaikus szóhasználat továbbbélését, gondolva a húgy szó közelmúltbeli meglétére Erdély egyes tájain (l. még a mutatóban: *Kaptárhugya, Kaszahógya*).

II. Csoportosítások

II.1. A nevek életéről

II.1a. A „erdélyi magyar“ csillagos ég

A magyar csillagnevek illetve csillagképnevek közül a Magyar Néprajz VII. kötete (SZABÓ L.1990. 729.) hetet tekint általánosan ismertnek, a Magyar Néprajzi Lexikon (1977.513.) nyolcat említ a csillagmonda címszó alatt, jelezve, hogy „a gyűjtések ki nem elégítő volta miatt ismerjük rosszul ezt a témát“. Valamelyes összefoglalását a magyar csillagneveknek és -legendáknak KULIN Györgynél (1980) találtam meg, TOROCZKAI-WIGANDNÁL (1988), valamint BÖDÖK Zsigmondnál (1992). Így az említett könyvek adatait használtam fel összehasonlítás alapul.

Adatközlőim egyenként átlag hét csillag, csillagkép illetve általuk annak számított nevérol

tudtak. Beleszámítva az olyat is, mint: hullócsillag, üstökös. Bővebben szólok erről az adatközlőkről írva. Az eddigi szakirodalomban nem volt utalás arra, hogy egy ember hány csillagot (annak tartottat ismer). Általánosságban a következő csillagok, csillagképek illetve azoknak tekintetek nevé ismerik az erdélyi magyarok:

1.Nagy Göncöl (*Ursa Maior*), 2.Tejút (*Via Lactea*), 3.hullócsillag (*meteor*), 4.üstökös, 5. Hajnalcsillag (*Vénusz*) 6.Vacsoracsillag (*Vénusz*) 6.Fiastyúk (*Pléiades*).

Kivételesen bár, de nem egyszer előfordult az is, hogy az adatközlő (minden esetben cigány származású) egyetlen csillag- illetve csillagképnevet sem tudott mondani (Például: Na1,5)³.

A következő a helyzet a csillagismeret terén napjainkban a magyarságnál. Minden esetben a tájegység neve után azt közlöm, hogy összesen hány csillag-, csillagkép nevérol tudnak ott; zárójelben a (csak kivételesen történeti) forrás megnevezése, amennyiben nem saját (illetve nem csak saját) gyűjtésre hivatkozom:

Alcsík	10
Alsó-Fehér	10-13
	(LÁZÁR 1896.99-109.)
Aranyosszék	9
Bánság	10
Bányavidék	8
Barcaság	10
Bukovina	9
Doroszló (Vajdaság)	3
	(KOVÁCS 1982.12.)
Drávaszög (Horváto.)	8
	(LÁBADI 1991. 621-623.)
Felcsík	10
Gyergyószék	9
Gyimes	8
	(BOSNYÁK 1982.74.,1993.10.)
Háromszék	11
Havad (Marosszék)	7
	(NAGY O. 1989)
Homoród mente	9
Hortobágy	16
	(BARNA 1982.811-816.)

Kalotaszeg	8 11
	(JANKÓ 1892, Nyr 1901)
Karancseszki	9
	(FEJŐS 1985.121-124.)
Kászonszék	9
Máramaros	9
Mezőség	11
Mócvidék	4
Moldva	16
	(BOSNYÁK 1980.27-29, Szabó T.1957.458-462.)
Nógrád	7
	(HOPPÁL 1982)
Nyárad mente	9
Sóvidék	12
	(GUB 1994)
Szatmár	8
Szilágyság	10
Torda, Aranyosszék,	
Torockó	12
	(JANKÓ 1893)
Udvarhelyszék	9
Zagyvarékas	6
	(PÓCS 1964)

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az előbbi adatok hozzávetőlegesek, és főleg ott, ahol a néphitet tárgyaló szakirodalomra hivatkozom: számolni kell azzal, hogy ez esetekben a szerzők nem tértek ki, csak azon nevek-re (s megfelelőikre), melyekhez hiedelmek fűződtek. Azonban például az, hogy ahol összehasonlíthatók újabb adatok régebbiekkal, ott mindig ez utóbbiak száma a nagyobb: jelzi, jó lenne a csillag(kép)nevek mielőbbi összegyűjtése.

Míg a mai Magyarországot illetően az Alföld, a Hortobágy népének a csillagismerete, a csillagokkal kapcsolatos néphagyománya mutatkozik gazdagabbnak, színesebbnek, a mai Erdélyt illetően a különböző tájegységek magyarsága hasonló helyzetben van az eddigi kutatási eredmények alapján. Lehetővé téve a tájegységenkénti alaposabb összehasonlítást: elkészítet-

tem a csillagnevek tájegységenkénti mutatóját (l. a Függelékben).

Az erdélyi magyarság összesen (kb.) 33 csillagot, csillagképet nevez(ett) meg 116 néven és 26 alak- illetve ejtészváltozattal. Ezekből **azonosított**, lokalizált: 19; **részben**, pontatlanul **azonosított**: 4; **azonosítatlan**: 10.

Sajátos esetek: 1. amikor a csillagot név nélkül említik (A 133). 2. amikor egy név több csillagképre vonatkozik (Hétféjű sárkány, Hetevény).

A legtöbb névtípus (út, szekér, pálca, kotló csirkékkel) és a legtöbb névváltozat a legismertebb csillagokhoz, csillagképekhez kapcsolódik. Zárójelben a névváltozatok (névpárok) száma: Tejút (23 a 116-ból), Fiastyúk (18), Vacsoracsillag (11), Göncöl-szekér (9). Hasonló a helyzet az alak- illetve ejtészváltozatokkal: Göncölszekér (12), Fiastyúk (6), Tejút (5), Vacsoracsillag (4).

II.1b. Használati, ismertségi fok szerint a csillagnevek alábbi csoportjait különítem el:

1. **centrális** (közismert) név: 7 csillag(kép)nek (az összes 21,2 %-a) 80 neve (az összes 68,9 %-a)

2. **kvázicentrális** (helyileg ismert): 8 (24,2 %) - 17 néven (14,6 %)

3. **perifériális**(alig ismert): 18 (54,5 %) - 19 néven (16,3 %)

II.1c. Ismertségi körük, koruk szerint lehet a csillag(kép)név

1. **aktív** (minden korcsoport által használt): 45 (38,7 %)

2. **passzív** (csak a. történeti forrásokban előforduló: 28 név, jelölve kb. 15 csillagképet ; b. a fiatalabbak, a 30-40 év alattiak által nem ismert: 42, az összes 36,2 %-a; c. néhány faluban csak a fiatalok által ismert: 1, a Sarkcsillag e néven, s ez az iskolának tudható be): 71 (61,3 %)

A szituációváltozás, mely során elnevező és név viszonya megváltozik Erdélyben szintén föllelhető. Megnyilvánulhat alaktani, hangtani változásban a név eredeti jelentésének elhomályosulá-

sát követően (Például ilyen a *Kaszahugya* - *kap-tárhógya* népetimológias alakváltozás) avagy, mert más nyelvet kezd használni az elnevező.

Elidegenedett helynévről (ZSIGMOND 1991) a csillagnév esetében is lehet szó. Ilyennek találhatja a románosítást, illetve találhatta régebb a keresztényesítést ellenérzéssel tűrő névhasználó a romános vagy egészen román illetve a keresztény jellegű csillagnevet. Idővel megszokottá, majd elfogadhatóvá válhat az effajta a haszná-lóra erőszakolt név is.

Sokkal természetesebb az elég gyakori jelentéstapadás miatti alakváltozás (Üstököscsillagból Üstökös, Göncölszekérből Göncöl, Király kardjából Kard stb.) meg a különféle lexikális változások: 1. **lexikális csökkenés:** Göncölszekér - Göncöl 2. **lexikális bővülés:** Szekér - Göncöl-szekér 3. **lexikális fölcserélődés:** Isten szekere - Göncöl szekere, Hadúr útja - Szent Péter útja.

A névkivesedés a helyneveknél általában a leggyakrabban használtakat érinti. Ez a neveket és alakváltozataikat tekintve másként látszik a csillagnevek esetében. Azonban ez látszólag van így. Ugyanis egy-egy falun belül a legismertebb csillagnevek valóban előbb kövesednek, mint a ritkábban használtak, alig ismertek. Az el-lentmondás oka, hogy a legismertebb csillagne-veknek tájegységenként számos változata jön, jött létre, tükrözve a maga módján annak nyelvi-szemléletbeli jellegzetességeit. Innen az erdélyi centrális csillagnevek színessége, bővelkedése változatokban: megfelel ez a táj és közösségi különfélésségnek.

II.2. Strukturális-tematikai osztályozás

a. Felépítés, szerkezet szerint csillagne-veink Erdélyben:

1. egyszerűek, egyeleműek: 17 (14,6 %)

2. összetettek, többeleműek: 99 (85,3 %)

II.2a.1. Az alapelemek rendszere

a. A két **személynévből**, s nem köznévből alakult alapelem (bázisnév): Göncöl, Sántakati.

b. A leggyakoribb **köznévi** alapelem:

1. **Égitestnév:** a „csillag” szó. 39 elneve-zésben van benne (33,6 %). Ehhez még hozzá-számíthatjuk az ugyanilyen jelentésű régi „húgy” szavunkat: benne 2 névben (1,7 %).

2. **Gazdálkodásra, birtoklásra, foglal-kozára utaló:** Béres, Fél-kenyér, Hét csibe s a kotló, Kaszás, Színásszekér

3. **Közlekedést szolgáló tájrész, eszköz neve:** Hadak útja, Isten szekere, Létra, Tündérek fordulója

4. **Képzettársítással keletkezettek:**

a. **Alak (anyag, tárgy, történéis) neve:** Kard, Kereszt, Koszorú, Létra, Szarvasnyom, Oláhtánc, Szent Péter pálcája

b. **Tisztségé, rangé, állapoté:** Hét vezér, Lovagocska

c. **Hiedelemként neve:** Hétfejű sárkány

d. **Elvont dolog neve:** Éjjeli kegyelet

5. **Ismeretlen, bizonytalan eredetű név:** Hetevén(y)

6. **0 fokú alapelem:** Göncöl, Kaptár

7. **Kettős funkciójú elemek:** Szekeres, Kaszás, Üstökös

II.2a.2. A megkülönböztető elemek (lokalizátorok) rendszere

a. **Személynév:** Úr Jézus csillagja, Szent Péter pálcája, Göncölszekér, Csaba útja, Mária csillaga, Jancsika-szekér

b. **Köznévből:**

1. **Nagyságot, méretet, mennyiséget ki-fejező:** Kicsi Göncöl-szekér, Nagy Göncöl, Két kaszás, Egész kenyér, Félkenyér, Hét vezér, Hét-fejű sárkány

2. **Az alapelem anyagára, színére, álla-potára utaló:** Bolygó csillag, Hullócsillag, Ezüstcsillag, Aranypálca, Fehér Göncöl

3. **A megjelenés, láthatóság idejére utaló:** Hajnalcillag, Vacsoracsillag

4. **Állatnév:** Rókacsillag, Szarvasnyom, Kotlócsillag

5. **Lény, hiedelemként neve:** Sátáncsil-lag, Tündérek fordulója, Szépasszony vászna

6. **Alakra utaló:** Koszorúcsillag, Farkos csillag, Rókacsillag

7. **Irányra, irányjelzésre:** Vezércsillag, Északi csillag

8. **Foglalkozásra, tisztségre, társadalmi hovatartozásra:** Király kardja, Nagygazdák csillaga, Szegények csillaga

10. **Nemzetiségre:** Cigányok útja, Zsidók csillaga, Oláhtánc, Székelyek csillaga

11. **Ismeretlen eredetű:** Minkuj pálcica

12. **O fokú (nem differenciálódott alapelem):** Kereszt. Béres

13. **Kettős funkciójú elemek:** Kaszás, Üstökös

II.2 b. Tematika szerinti csoportok:

1. **Iránymutatók:** Északi csillag, Üti csillag, Vezércsillag.

2. **Időmutatók:**

a. évszakcsillagok: nem ismeretesek.

b. napszakra, órára utalók: Hajnalcillag, Vacsorakeri csillag, Éjfélcsillag.

3. **Az emberi élet és társadalom különféle vetületeinek tükrözői:**

a. **Történelmi** eseményeket, emlékeket felidézők: Csaba útja, Király kardja, Hadak útja, Lovagocska.

b. **Hiedelemvilággal, vallási** élettel összefüggők: Sátáncsillag,

Tündérek útja, Angyal útja, Mária csillaga, Hétféjű sárkány.

c. **Foglalkozásokra, tisztségekre** utalók: Kaszáscsillag, Béres.

d. **Eszközre, tárgyra, élelemre** vonatkozók: Létra, Félkenyér,

Szeker, Furúcsillag, Polyvás út.

e. **Etnikumok nevét** idézők: Cigányok útja, Zsidócsillag, Oláhtánc.

f. **Jóléti, közösségi viszonyokra** utalók: Szegények csillag, Nagygazdák csillaga.

g. **Állatok képét** idézők: Fiastyúk, Róka csillag.

h. **Elsődlegesen a csillag tulajdonságára** utalók: Ezüstcsillag, Holdkísérő csillag, Üstökös csillag.

II.3.

Eredet szempontjából sokszor képtelenség dönteni (például azonos elképzelések is lehetnek különböző eredetűek). A helyhez, időponthoz kötést illetően szintén hasonló a helyzet. Gyakran előfordulhat a több csoportba tartozás (vö. ERDŐDI 1970).

I. Eredet szerint, történeti szempontból a következő csoportokat különítem el legalább néhány példát adva amennyiben ez lehetséges (Vö. SCHALK 1973, ERDŐDI 1970):

1. **Ősmagyar mitológia nyomait őrzők:** Hadak útja, Csaba útja, Hétféjű sárkány, Tündérek fordulója.

2. **Ókori klasszikus hagyományokra, asztrológiai hatásra** vallók:

Tejút, Szeker, Kaszás.

3. **Keresztény eredetűek:** Szent Péter pálcája, Úr Jézus csillaga, Mária csillaga.

II.4. Népi csillagnévmagyarázatok

A nevek alakjához, szerkezetéhez, eredetéhez, életéhez egyaránt fűződik, fűződhet népi névmagyarázat (ZSIGMOND 1993. 119-120.). Ezek és a nevek jellege alapján készült a következő csoportosítás:

1. **Történeti jellegűek:** A 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 31, 33, 35

Kiemelt fontosságúnak mutatkozik a honfoglalás és általában a háborúk, menekülések ideje; a név szerint említettek: Csaba királyfi, Árpád, Szent László.

2. **Hiedelem- vallási vonatkozásúak:** A 4, 17, 36, 40, 59, 64, 69, 73, 94, 97, 122, 133

3. **Eredetmagyarázók:** A 4, 11, 14, 17, 18, 20, 22, 23, 30, 34, 36, 132.

4. **A névadást magyarázóak:** A 3, 40, 44, 46, 53, 57, 61, 104, 106, 115, 116, 119, 122, 123, 124, 127, 128, 130, 131.

5. **Analitikusak, tréfásak:** A 23, 30.

6. **Időt, időpontot, irányt** jelzők: A 5, 24, 31, 40, 44, 45, 50, 57, 74, 78, 82, 88, 89, 118, 120.

Az első két csoportba tartozó (a történelemmel, hittel összefüggő) magyarázatok, nevek a magyar nyelvterület más részéhez képest nagyobb száma, aránya: igényt jelez, hiányt pótol.

III. A névhasználati kör, az adatközlők rétegződése

Adatközlőim mindegyikének hite, tudása a csillagokról nagyon hasonló. Lényegében egységesnek mondható, bár az egységen belül színesség, változatosság tapasztalható a részletekben, és ez például a területi elszigeteltség mértékével, a felekezeti hovatartozással, a különböző etnikai ráhatásokkal, a más-más történeti adottságokkal magyarázható, úgynevezett transzilván sajátosságokkal is tehát.

A vallási (nem nagy) különbségek -reformátusok, katolikusok, unitáriusok és reformátusok közt - alig tükröződtek. Hogy Erdélyben kevesebb magyar csillagnévben van benne valamely szent neve, mint a mai Magyarországon: ez bizonyára a szentek kultuszát tagadó itteni protestáns vallású többség meglétének, hatásának a következménye.

Az egyéni csillagismeretről szólok továbbá. Az adattárban noha közlöm, ki hány csillagot, csillagnak, csillagképnek tartottat ismer, és közülük hányat tudna megmutatni, ebből nem lehet megtudni, hogy tudományos értelemben ez pontosan mit is jelent. Van aki név nélkül is számon tart csillagot (pl. Na3), van aki (Bo2,Dá1 stb.) több „csillagot” ismer, de valójában (tudományos alapon) egy se csillag. Így van, aki valójában több csillagot ismer annál, mint akinek a neve után az adatközlők névsorában nagyobb szám áll, lévén, hogy ő tudja, hogy a hullócsillag, az üstökös nem csillag, hogy a Hajnalcsillag meg a Vacsoracsillag egyetlen bolygó két neve (Pl.: La1 és La2, Koll1 esete ez).

Olyasmire, hogy egy valaki ismeretanyaga sokkal meghaladja a másokét a romániai magyarság körében (a szakembereket, amatőr csillagászokat leszámítva) nem találtam példát: a jelenlegi helyzet viszonylag megállapodott, állandósult tehát. A város népe esetében se becslöm sokkal nagyobbra a különbségeket: az iskola ki-egyenlítő szerepet tölt be, melyet az ott szintén meglévő hagyományozódás csak erősít, kevesebb teret hagyva a kétségtelenül heterogénebb társadalom tagjainak különbözőségeik e téren való megnyilvánulására.

A nők általában bővebben, árnyaltabban vallanak, több mindenben hisznek, mint a ténylegesen az eget, csillagokat jobban értő, ismerő férfiak, kik hitről szólva is hajlamosak inkább a tudásukról beszélni; úgy, hogy igyekeznek - a nőknél gyakrabban - a racionális és politikai gondolkodás cenzúráját alkalmazni.

A korkülönbség elég sokat számított, de nem az idősebb meg a középkorú korosztályt illetően. Annál inkább az említett korosztályok és a fiatal (tizen- és huszonevesek) nemzedék esetében. A fiatalok mennyiségileg jóval kevesebbet tudtak mondani a témában és jóval gátlásosabban. Őket inkább befo-lyásolták az írott források.

Iskolában (13-19 éves) tanulók körében falun (Magyarszováton) és városon (Sepsiszentgyörgyön) egyaránt végeztem felmérést a szűkebb világgépet illetően.

Ami a csillagokat, csillagoknak tartottakat illeti, városon egyenként átlagban két csillagot tudtak megnevezni, falun négyet. A kivételek városon legfeljebb négyet-ötöt, falun hatot-hetet (Nagy Göncöl, Sarkcsillag, Hajnalcsillag, Tejút). Megmutatni városon egyet is kevesen tudtak volna a név szerint ismertek közül; falun legalább egyet-kettőt (Göncölszékér, Tejút) majd mindenki meg is tudna mutatni. A fiatalok közül (főleg városon) többen tudják (de nem sokan), hogy az üstökös, a Hajnalcsillag, Vacsoracsillag, hullócsillag nem csillag; általában jobban, többen ismerik a Sarkcsillagot és a Kis Göncölt.

Következésképpen elmondható: több szempontból (tudományos értelemben is) hiánypótlónak tekinthetjük a csillagokkal kapcsolatos szájhagyományt.

A foglalkozás különbözősége csak kisebb eltérésekhez vezetett. A pásztor, juhász - nem először tapasztalom - nem ismer lényegesen több csillagot, viszont a más foglalkozásúaktól is számon tartott az időbeosztást, tájékozódást segítő csillagról többet tudott, lévén ebben érdekeltebb, mint például földműves társa (vö. VAJKAI 1948).

IV. Interetnikai kapcsolatok

A csillagokról vallott elképzelések, hiedelmek interetnikai vonatkozásairól eddig érintő-

legesen volt szó. A vegyesen lakott településeken természetes a kölcsönhatás. Romániában persze mindenekelőtt a román hatás illetve a románokra hatás erőteljesebb érvényesülésével lehet számolni.

A mezősegi Magyarzsovát (Suatu) falu lakóinak úgy 30 %-a, a vidék lakosságának pedig a többsége román. Verespatak (Roşia Montană) mokányási településen a magyarság a 10%-ot se teszi ki. Az említettek esetében keríték sort összehasonlításra a helyszínen végzett szűrőpróbaszerű felmérés alapján.

A világgép tárgyalt elemeinek fontosságát húzza alá, hogy a feltételezett román hatás alig mutatható ki, csekély Szovát esetében; és nem annyira átvételt mintsem nagy mértékű szegényedést (a nyelvromlással járó) eredményezett Verespatakon. Azonban meglepte mindkét helyt kétségtelen. Biztosra vehető egy csillag nevének esetében (vö. A 124.126.) a mezősegi, kettő esetében (vö. A 9,10, 105) a Nyugati-havasokbeli falu beolvadásában lévő magyarjainál.

A magyar hatást Szováton a helybeli románoknál jelentékenynek látom. Valószínűleg a *Cigányok útja* név és magyarázattípusa elsődleges a magyarságnál (Mándoki 1962.300.), tehát átvételnek számít a *Drumu țigănilor* itteni román elnevezés meg a hozzáfűzöttek szintén (A 26,27).

Az említettkel csak jelezni kívánom, hogy mennyire jó lenne pótolni azt a sok hiányosságot, mely az interetnikai vizsgálatok terén hátráltatja a jobb eredmények elérését.

Nélkülözve az elegendő összehasonlítási alapot csak érdekességként teszem hozzá az eddigiekhez, hogy két, nemrég megjelent könyvben milyen számban szerepelnek magyar illetve román népi csillag(kép)nevek. VULCĂNESCU-nál (1987.406.) 44 népi névről és körülbelül ugyanennyi latin megfelelőről esik szó a román mitológia kapcsán; BÖDÖK (1992.120-134.) a néphagyománybeli csillagos égről szólva 400-nál több népi csillagnevet közöl, 172-t azonosítás nélkül, 88 esetben megadva a latin megfelelőt.

A VULCĂNESCU által felsorolt nevek közt csak elvétve van olyan, melynek hasonló jelentésű magyart feleltethetők meg.

A romániai interetnikai összefüggéseket illetően például a Tejútal kapcsolatban már LUGOSSY-nál találunk Szatmár megyei (magyar hatásra valló) német adatot (MÁNDOKI 1962.288.), IPOLYI-nál (1854.270.) pedig románt.

C. Zárórész

I. Következtetések

Mint általában, az erdélyi magyar népi hiedelmek, ismeretek: a csillagnevekkel kapcsolatosak is, sajátos összetettségre vallanak. Az összetevők egy része régebbi „pogány” világgépek maradványa, más része egyházi hittételek hatására vall, megint mások újonnan keletkeztek (például a még mindig nem általános elképzelés arról, hogy a nap is csillag; de a folyamat főleg a tömegkommunikáció erősödő hatásának betudhatóan feltartóztathatatlannak mutatkozik).

És mindet befolyásolta a nép mindenkori tapasztalata, az egyetemes emberi mozgató rugók. Például így lehet a *Hadak útja Szépasszony Vászna* vagy éppenséggel *Szent Péter útja* egy másik hiedelemkörben. Hasonló funkciót tölt be: így a konfrontáció felismerésének legcsekélyebb jele sem mutatkozik.

Hogy az ősi égitestlátás sokat veszített bár színességéből, de újabb színek azért tapadtak hozzá, az kis részben a keresztény mitológiának (mennyel, szentekkel, angyalokkal kapcsolatban), nagyrészt az asztrológiának (például csillagjós-lás, csillaghullás vonatkozásában), mely hivatalos tudomány számba ment huzamosabb ideig, és a jórészt ebből sarjadzó csíziónak (például időjós-lás égitestekből) és részben az újabb tudományos eredményeknek, tömegkommunikációs eszközöknek (például időmérés, űrutazás) tudható be.

Indokolatlan az égitestek fontosságához képest szegényedésünk csillag(kép)nevekben, viszont természetes, ha a hiedelemvilág folyamatos, olykor rohamos metamorfózisát tekintjük. Korunk velejáróit, a gyorsuló időt.

Időmutató csillagaink ma jórészt nem töltik be régen oly sokat érő szerepüket, a különféle mechanikus meg elektronikus időmérő, óramutató eszközeink még név szerinti számontartá-

sukat is háttérbe szorították. A csillagokból időpontokra következtetés többnyire a múlté, amint azt Erdély-szerte mondják (A 140-141.).

Az állatövek ismeretéről a mai romániai magyarság körében nem szereztem tudomást. Egyesek könyvekből hallottak róluk a horoszkóppal összefüggésben, melyből való jövőndölés szintén ritkaságnak számít, és csak erre szakosodottakra tartozónak tekintik. Valamikor az említetteknek meg a velük járó asztrológiai ismereteknek, hiedelmeknek valószínűleg nagyobb fontosságot tulajdonítottak tájaink is, de erre csak régi népi kalendáriumokból, egyes népi tárgyakon megjelenítettekben stb. lehet csak következtetni (L.pl.: PAP 1993.10,53,71,75. valamint MNL 1979.579.; Jelképtár 1990.21-22.). Egyetlen (meg nem nevezett háromszéki) adatközlőm említette, hogy ismeri az állatöv csillagképeit naptárból, de az égen felismerni nem tudná őket.

A ma a csillagászat nyelvében és részben a népi nyelvben használt csillag- és főleg csillagképevek az ókori mezopotámiaiak képzetében, nyelvén jöttek létre (BARTHA 1980) s később kiegészültek görög-rómaiakkal meg (kis számban) újkoriakkal. A csillagos égről szerzett ismeretei az emberiségnek nemcsak évszázadokon, de évezredekken át hagyományozódtak. Szerves elemei lévén a kultúra mélyszerkezetéhez tartozó világgépnek: mélyek, nagymúltiak a hangsúlyozottan emberközpontú szemléleten alapuló népi világgép részeiként is. A népek közti különbségek, hasonlóságok a népi csillagtérképeken jól megnyilvánulhatnak; tükröződhet, hogy a különféle közösségek hogyan tagolják képzeletük, nyelvük, hitük, gondolkodásuk függvényében (számolva persze a kölcsönhatásokkal is) egyazon világot úgy, hogy az közös világunk marad bár, de más és más lesz egyúttal. Színezik a tükröződő a csillagos égre is kivetült többé-kevésbé sajátos szükségletek, szokások. Ezen színezést szolgálja remélhetőleg magyar vonatkozásban mindenekelőtt az erdélyi magyar idevágó adatok ezen közlése, elemzése is.

Csillagneveink különös figyelmet érdemelnének mind a nyelvészek és történészek, mind a néprajzosok részéről. HAJDÚ Mihály írja (Út-

mutató névtani témájú dolgozatok, pályamunkák adatainak összegyűjtéséhez. 5.): „Egyre kevesebb népi csillagnév él már a köztudatban, pedig valamikor a magyarság csillagismerete igen fejlett lehetett. Az idősebbek emlékezetében élő csillagnevek összegyűjtése felbecsülhetetlen értékű!”

C.II. Összefoglalás

Vajon elmondható-e KANDRA Kabossal ma is, hogy „A magyar csillagás ég még mindig várakozáson felül gazdag?” Bár nemcsak a múlt század végebelinél, de a századelejénél is jóval szegényesebb csillagvilág rajzolódott ki jelen munkám alapján: új nevekkél⁴, mondákkal meg egyféle összegezéssel egészült ki tudásunk e témakörben.

A csillagmagyarázás ma szűkszavúbban, mint régen, de ugyancsak korok, szemléletek sajátos összetettségét mutatja: mágia, animizmus, animizmus, ókori mitológiák, vallások, asztrológia, keresztény tanok, népi tudományosság, iskolából, könyvekből kiszűrt, átkódolt tudás, hiedelemanyag elemei egyaránt megtalálhatók a romániai magyarok csillagokkal kapcsolatos néphagyományában.

A világegyetemről és benne a csillagokról jelenleg a falun élő szájhagyomány jóval kevesebbet mond, mint századunk elején, de többet annál, amit e téren az átlagiskola (világi és egyházi) azátlagembernek városon most nyújt: szerepe így a meglévő hiány pótlása is (vö.ERDŐDI 1970).

Függelék

A D A T T Á R

A csillagok az erdélyi magyar néphagyományban

A továbbiakban az említendő csillagok, csillagképek (és csillagoknak tartottak) ismertségének hozzávetőleges sorrendjében idézem, az általam 1980-1994 között Románia különböző vidékein gyűjtött anyagot (illetve utalok rá):

Nagy Göncöl, Nagymedve (Ursa Maior)

1. Alcşik:

A Göncölszekért vagy Hetevényt egész évbe lehet látni. A helyét változtatja; hol alább, hol fennebb van. Meg van fittyene a rúdja (SzM4).

2. Bárság:

Döncölszekér (Át), Döncölszillag (Vé3) Göncölszekér (Igl,2)

3. Felcsik:
Göncölszekér vagy Hetevény. Négy csillag a négy kerék, a rúdja három csillag. A hétről a másik neve, hogy Hetevény. Nóta is van róla (Bo3):
Feljött már a Göncölszekér,
Ragyognak a csillagok.
4. A Hetevény, mint egy szekér. „Ej, ha befoghatnék abba a szekérbe, és sírülhetnék vele egyet!”-mondták. Vannak a ke-rekek és kicsi csillagok a rúdja. Újság után tíz napra lehet jól látni.
Mikor az angyalok Máriának megjelentek, akkor alakult ki. Több angyal akart jönni, s azok szekérrel indultak el. Nem értek el Máriához, megelétették őket a szárnyas angyalok (Bo1).
5. Homoród mente:
Hogy a Fiastyúk s a Göncölszekér mennyire vannak egymástó, abból lehet tudni hány óra van (Szp1).
6. Mezőség:
Göncölszekér. Általánosan ismert. És főleg e néven.
7. A románoknál Káru (Carul = a szekér) már a neve (Szo11).
8. Mokányosság:
Göncöl szekere. Négy kerék s egy előre (Ve4).
9. Káru máré (Ve3).
10. Románoknál: Caru mare (Vc1,2). Tükörfordításban: nagy szekér.
11. Szilágyság:
Egy csillag (nem tudom hogy hívják), olyan mintha szekerre járnak. Azok sátoros cigányok. Sok csillag van, sok gyermeke volt annak.
12. Egész Erdélyben éneklék, hogy:
Hét csillagból van a Göncöl szekere,
Hét szeretem is volt nekem egyszerre.(Bo1, La3, Szh, Szo9,Szp3, Te1, Ze3 stb.)
Tejút (Via Lactea)
13. Alsó-Fehér:
Polyvás Út*, Tejút (La1-3).
14. Aranyösszek:
A Tejút ment Szent László, látszik a lova patkójának a nyoma (Vá2).
15. Bánság:
Hadak útja, Tejút
A Hadak Útjáról is katonák jöttek Szent István segítségére mikor a hazát alapították (Vé2), két másik adatközlő is hallani vélt erről (Vé4,5).
16. Barcaság:
Tejútunk mondjuk. Nyáron látszik jól (Bú1).
17. Felcsik:
A Hétfejű Sárkány* olyan homály, mint egy út az égen. Monták a hét vezér elül látszik, amelyikekből lett a sárkány, az Úr Jézus büntetéséből (Bo1).
18. Csaba Útja, Tejút. Csaba királyfi azon tánt el. Édesanyám szokta mondani, tőle tudom:
Látod az égen a Tejút porát, Csaba királyfinak arany patkója nyomát (Bo3).
19. Gyergyószék:
A Hadak Útjáról mondták, hogy Csaba királyfi azon jó vissza majd segíteni (Szh1).
20. Háromszék:
Hadak Útja, az mondták menekültek valakik, s azok nyoma látszik, azé hívják így. Egyik hatalmas megverte volt a másikat (Köl).
21. Csaba királyfit a székelyek azon várják vissza (Bé1).
22. Homoród mente:

- A Hadak Útja az hosszú fehér felhő, abba a csillag, azt mondták az a lovaknak a nyoma, ott ment e a had (Szp3).
23. Kalotaszeg:
Csaba Útja olyan felhő elnyúlva, sok-sok apró csillag. A cigány eszórta ott a szalmát, mondják. A cigány ugye nem tudja jól megrakni a szekeret (Va3).
24. Kászonszék:
A magyarok mikő bévándoroltak a Hadak Útjának az irányát követték (Új1).
25. Mezőség:
Cigányok uccsa (útja),Hadak uccsa (útja) (Bo1,2, Szo1-11)
Eredetmondája Magyarorszávon általánosan ismert, és mindenki tréfás történetnek veszi, nagyon is evilági vonatkozása, hangulata miatt. A mondát Csaba királyfiról nem ismerik; magyarzataink a következők:
26. Drumi Tigranilor (Szo11) itteni román neve, valószerű tükörfordítás magyarból.
27. Története a magyar megfelelője: O furat s-apoi o pierdut tiganii paiele (Szo11).
28. Mikor van egy út az égen, mintha koszorú lenne, az a Cigányok útja (Szo7).
29. A cigányok hordják a szalmát, evesztették a kötésből (Szo1).
30. Emenek lopni szalmát a cigányok. Ahogy mentek, a szekérről elhullatták. Az látszik az égen (Szo4).
31. Nyárad mente:
Azon jöttek be a magyarok (Szi2).
32. Sövidék:
Mondták, Árpád s Attila azon járt (Kor 1).
33. Szatmár:
Háborúskodtak. S ott a Hadak Útján jött Szent László a seregével segíteni (Cél1).
34. Szilágyság:
A cigányok eladták a búzát a magyaroknak.Fújt a szél. Egy karéj kenyéret, s egy tányér liszté. Amíg élünk azé ke dőgozunk. Az az a csillag, amelyiken ez látszik (Na3).
35. Udvarhelyszék:
Csaba királyfi ement Ázsába, hozzan segítséget. Itt hagyta Erdélybe egy részét a népnek, őrizték az országot, s aztán ott jött vissza a Hadak Útján segíteni az ittmaradottaknak (Ze1).
- Vénusz (Venus)
36. Bánság:
Az Esthajnalcsillag Szűz Mária fogantatásátul kezdve jellent meg (ót2).
37. Hajnalcsillag, Estcsillag (ót4,5). Vacsoracsillag(Ig1).
38. A Hajnalcsillag fölgyűtt, tudtuk 3 óra. Esthajnali csillag (Bu1).
39. Bányavidék:
Esti csillag, Hajnalcsillag (Ko1,2). A Hajnalcsillag tünik el legkésőbb(Ko1).
40. Barcaság:
Régebb addig tartották a böjtöt, amíg fejt a Vacsoracsillag (Né2).
41. Felcsik:
Hajnalcsillag, mondják úgy is a Mária csillaga*.
42. A nap szentül el, már látni a Vacsoracsillagot. Mondják még Esti csillagnak, Úr Jézus csillagjának* (Bo3).
43. Háromszék:
Este feljött az Estei csillag, Vacsoracsillag.
44. Éjjel három körül jellent meg a Hajnalcsillag. Huszonöt évig voltam juhászor a Peleskén, s ott ahhoz igazódtunk, akkő mingyá kelni kellett (Köl).

45. Homoródméte:
Tiszta időbe, miko jól látszik, a Hajnalcillag négy óra kö-
rül jön fel (Szp1).
46. A Vacsoracsillag, ahogy sötétedik, má látni. Mondták
még Hódtkísérő csillagnak* (Szp1).
47. Kalotaszeg:
Kánta éjjel „Igyekezünk hazafelé -mondták a kántások-,
me fejt a Hajnalcillag“ (Va2).
48. Egyik kántaénekekben emlegettük is a Hajnalcillagot:
Tündöklő szép Hajnali csillag,
Kegelemmel fénylő virág,
Feljött a szép Hajnalcillag,
Mely Bellehen felett villog.
Mely az Isten bérnya,
Tündöklők ragyománya.
Ennyire emlékszem belőle. Régebb a fonóházba gyako-
roltuk czekek, hogy kará-csonyra jól tudjuk őket (Va2).
49. Kászonszék:
A Hajnalcillag keleten jő fel (Új1).
50. Mezőség:
Vacsoracsillag, Vacsorai csillag. Zsidócsillagnak is
mondják. Ez büjük korábban (Szo 4).
51. Román nevei itt: *Lucafar, Lucafar de seara*
(Szo11).
52. Ez a legfényesebb (Szo7).
53. Zsidócsillagnak is mondták a Vacsoracsillagot, addig
tartott a szombat este. A zsidók erről tudják meddig ke bőjőlni
nekik (Szo2). Evvel egyetért a (Szo3)-as adatközlő is. Szerinte:
Ez van legelőbb feljőve. Nyugat felől.
54. Hajnalcillag. Általánosan ismert.
Ez utóbbi és a Vacsoracsillag közt a helybeliek nem lát-
nak összefüggést. Mind a kettő kelet felől jő fe (Szo2,3).
55. Mokányosság:
Hajnali csillag, Vacsorai csillag
56. Román neve: *Lucafar* (Ve1,2).
57. Udvarhelyszék:
A Hajnalcillagról lehet tudni körülbelül hány óra (Ze1).
58. Itt jegyzem meg, hogy (a Vénuszon kívül) más, bizo-
nyára iskolában megismert, megjegyzett bolygóneveket is em-
lítették nekem (elvéve) csillagnevekként: *Merkur, Szaturnusz,*
Jupiter (Vé2,4), *Jupiter, Szaturnusz, Mars* (Koll1).
- Üstökös
59. Bánság:
Sátáncsillag*. Üstökös, farka van (Ót1,2).
60. Üstököcsillag. Jelzi, hogy háború lesz (Ót3).
61. Felcsik:
Háborút, bajt jelzett az Üstököcsillag. Mint beköötít
zsák, úgy néz ki. "Kösd be úgy a zsákok, legyen jó üstöke"-
mondják. (Bo3).
62. Háromszék:
Az Üstököcsillag ha megjelenik, háború lesz, ott, amelyik
irányba fordult (Köl1).
63. Az Üstökös háborút jelent, mondták. S '14-be úgy is
volt (Dá1).
64. Homoródméte:
Miko megjelenik háború lesz, mondták (Szp2,3).
65. Van kicsi és nagy is belőle (Szp4).
66. Mezőség:
Üstököcsillag, Üstökös. (Szo1-11). Megvátózik a világ,
háború lesz (Szo1).
67. Az Üstököcsillag minden hét évbe jelenik meg, hábo-
rút jelent, mondták régebb. Így is volt (Szo4).
68. Nagy farkos csillag, az Isten küldte, a világháború je-
le volt (Szo2).
69. Az Üstököcsillagot ördögnek mondtuk. Az fényes
nyomatórúd az égen. Láttam, ektstért egy este. Amikó lefut egy
fényes csillagféle az égen, akkó az ördög kötözködik (Szo6).
70. Román neve farkos csillagot jelent szó szerint s hábo-
rút jelez: *Steia cu coada* (Szo11).
71. Mokányosság:
Farkos csillag. Háborút jelent. Ez így igaz (Ve4).
72. A sok ismétlést elkerülendő idéztem csak ennyi adat-
közlőt, említettem ennyi táj-egységet.
Fiastyúk (Pléiades)
73. Alcsik:
A zab akkor kezd fejezni, mikor meglátja a Hetevényt
(Szm4).
74. Alsó-Fehér:
Nagyenyed környékén „csillagos“ ének jelzi a bál végét:
Magasan van a Fiastyúk,
Haza kéne menni (La1).
75. Aranyosszék:
A Fiastyúk öt csillag. Csak éjjel után lehet látni (Vd2).
76. Bánság:
Fioscsillag, Kotlócsillag. Keletre jő fel, nyugatra múlik
el (Ót1).
77. Fiastyúk: olyan, mint a kotló a csirkékkel (Ót4).
78. A Kotlócsillag hét csillag. Lehet tudni róla mennyi
óra lehet (lg1).
79. Bányavidék:
Van aki tudja a Fiastyúkról, hogy hány óra (Ko1).
80. Felcsik:
A Fiastyúk hét csillag, előtte a Hajnalcillag (Bo1).
81. Gyergyószék:
Hány óra éjjel, tudják róla egyesek (Szh1).
82. Kászonszék:
A Fiastyúk hat csillagból áll, arról meg lehet éjje állapíta-
ni (összel s télen), hogy hány óra (Új1).
83. Máramaros:
Kotlócsillag (Fr4).
84. Mezőség:
Fiastyúk, Fiascsúk. Itteni adatközlőim eredetéről nem tud-
nak.
85. Ismert a Kotló a csirkékkel elnevezés is.
86. *Gainusa* (=fyukocska) itt a román neve (Szo11).
87. A *Gainusa* növeli a tőbőbűzát, *creste cucuruzii c-o*
iesir. A *Gainusa* húzza a kukoricát - szólt a magyarázat magya-
rul is, románul is (Szo11).
88. A megfigyelés hozzávetőleges pontosságát bizonyítja
a megállapítás, hogy őszitől tavaszig látható (Szo4,11). Ennél is
többet tud egy helybeli juhász:
89. A *Fiastyúk augusztustól van áprilisig. Miko hogy van a*
Fiastyúk (mint a Nap nappal) , annyi óra (Szo5).
90. Nyárád mente:
Keleten két fel. Ahogy a Nap nappal, valahogy úgy mutat-
ja a *Fiastyúk, hogy hány óra éjjel. Hét csillagból áll* (Szi2).
91. Udvarhelyszék:
A Hetevény egy nagyobb csillag, s utána elnyúlva kisebb-
bek (Zc3).
Hullócsillag (meteor).
92. Bánság:
Főleg augusztusban van sok hullócsillag (Ót5).
93. Bánság:
Ha Hullócsillagot lát valaki, ke gondolni valamire s betel-
jesül (Né1).

94. Háromszék:
Melyik felére a világnak esik a Bolygó csillag, azon a felin haladt jeleni (Kö2).
95.
Meghal, akinek a csillagja lefutott (Dá1).
96. Homoród mente:
Mindenkinek van egy csillaga (Szp2,3).
97. Kalotaszeg:
Leesett a csillag, valaki meghal (Va2,3).
98. Kászón:
A Hullócsillag vonalat hagy maga után, miköz lehall, valaki meghal (Új1).
99. Mezőség:
Idősebb adatközlőim, de a középkoriak (Például: Szo4) is, állítják, hogy *régebb több csillag volt, és gyakrabban hulltak*.
100. A magyarázat: többen haltak meg, és sűrűbben követték egymást az elhalalozások (Szo1-7,9-11.).
101. Stea cazatoare (=lehulló csillag) így hívják itt románul (Szo11).
102. Általánosan ismert hiedelem, minden adatközlőm hallott róla, hogy a lehulló csillag kimúló élet jele; (ha nem is túlnyomó, de) többségük nincs meggyőződve erről.
- Kismedve (Ursa minor)
103. Legelterjedtebb elnevezése tájainkon: *Kis Göncöl*.
104. Alcsík:
A Jancsika-szekér négy csillag s még három. A Göncöl-szekérhez hasonlít, csak kisebb (Szm3).
105. Mokányásg:
Caru mic, Káru mik (=kis szekér) románul (Ve1,2). *De így hívja magyar is* (Ve3).
- Orion
106. Bánság:
Kaszárcsillag. Csak hallottam róla (Ót5). *A Kaszárcsillag Kelet felől gyin, s megyen. Mint egy kasza, olyan* (lg1).
107. Mezőség:
Kaszárcsillag van, tudom, de megmutatni nem tudom (Szo4).
108. Szatmár:
Csak hallottam a Kaszárcsillagról (Cé1).
- Sarkcsillag (Stella Polaris)
109. Alcsík:
Furúcsillag (Szm4).
110. Alsó-Fehér:
Sarkcsillag. Csak a fiatalabbak ismerik az iskolából (La1).
111. Ez utóbbi megállapítást érvényesnek tartom egész Románia magyarlakta vidékeire.
112. Bánság:
Északi csillag vagy Sarkcsillag (Vé3).
113. Kászonszék:
A Sarkcsillag az ég közepe (Új1).
114. Mokányásg:
Stea polara (=Sarkcsillag) román neve. Az iskolában hallottak róla, megmutatni nem tudják (Ve1,2).
- Orion öve (Orion , ,)
115. Alsó-Fehér:
Szent Péter pálcája. Egyenesbe három csillag (La1-3). *Félkenyér*
116. Mezőség:
Három csillag (Szo4). *A Félkenyér három csillag háromszög alakba; este úgy tizenegykor a Fiastyúktól jobbra* (Szo10).
- Vezércsillag, Vándorcsillag**
 (Azonosítása gondot jelent: Deneb ? (BÖDÖK 1992. 134.), Hattyú ? (TOROCZKAI-W. 1988. 37.))
117. Bánság:
Vezércsillag (Ve2,4,5).
118. *A Vezércsillag vagy Vándorcsillag (Úr1,2) lassan méri Dél felé az ég közepétől* (Ót1).
- Kard, A Királyi Kardja**.
119. Mezőség:
 A magyarázat az alakot célozza. „*A vége felé mind elhalványul. A Fiastyúk s a Göncöl-szekér körülötte vannak* (Szo4). *Két Kaszár**(Részben az Orion)
120. Felcsík:
Egész évbe látható a Vacsoracsillaghoz közel, úgy 11 óra tájt (Bo1).
121. *Egy idő után aztán magától eltűnik* (Bo3). *Hétféjű Sárkány**
 (E néven l.még: A 14.)
122. Felcsík:
A Tejút végénél (amelyik fennebb van, ott) van több csillag, azt mondták Hétféjű Sárkánynak. Édesapám mondta, hogy időváltozást jelent, ha feltűnik (Bo3).
- Északi Korona (Corona Borealis)
123. Felcsík:
A Koszorúcsillag nem messze a Vacsoracsillagtól. Fölötte van, olyan mint egy koszorú (Bo1).
- Létra*, Fustya*, Fustyéj**
124. Mezőség:
 Az említett nevű csillagképek (Szo4,5,6,9,10) azonosítására az adatközlők nem vállalkoztak. *Fustei az 3 csillag, mejen amerre a hold* (Szo11).
125. *Három csillag egy sorba* (Szo7).
126. Román adatközlőm szerint: *a Fustei három csillag, mely együtt a holddal. Közél hozzá a Caru s a Drunu tiganilor* (Szo11).
- Hattyú (Cygnus) ?
127. Máramaros:
Keresz (Az azonosításról: BÖDÖK 1992. 102.). Öt csillagból áll (Fr4).
- Szegények csillaga**
128. Szilágyság:
Kóborol az égen. Nyugat felé látszik. Ez a legszebb csillag (cigányul: csérhénya). Má a nagygazdák gyengébben virít. Az Úr Jézus mutatta meg nekem (Na3).
- Nagygazdák csillaga** (Na3)
129. Szilágyság:
Nem olyan szép a Nagygazdák csillaga mint a szegényeké (Na3).
- Róka*csillag*
130. Alcsík:
Mint ha egy róka össze lenne tekeredve. Inkább össze, DK-re látszik ez a csoport csillag. Ritkán lehet látni (Szm4).
- Ezüstcsillag**
131. Szilágyság:
Egész évbe látszik. Késő este kelet felé (Na3).
- Lovagocska**
132. Barcaság:
Egy helybéli némettől hallottam, hogy a nyolcadik csillaga a Göncölnek a Lovagocska (Né1).
- (Betlehemi csillag)
133. Aranyosszék:
Krisztus születésekor csillag jelent meg. Azóta minden hetven esztendőbe mutatkozik (Vá2). Név nélkül volt megemlítve.

134. Az állatövek ismeretéről, velük kapcsolatos hiedelmekről a mai romániai magyarság körében (közvetlenül) nem szereztem tudomást.

Népdalok és csillagok

135. Mezősgés:

Helybeliek által ismert csillagos énekek:

1.Holdvilágos, csillagos az éjszaka 2.Hull a csillag, kedves édesanyám 3.Kibújt már az Esthajnali csillag 4.Három csillag van az egen egy sorba 5.Megyén már a Hajnalcsillag lefele 6. Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok 7.Csillag, csillag,szép Hajnali csillag 8.Sűrű csillag ritkán ragyog az égen.

9. Feljött már a Göncölszekér,

Ragyognak a csillagok.

10. Hét csillagból van a Göncöl szekere,

Hét szeretém is volt nékem egyszerre.

És megtoldotta mindezt egy csujdással, rikoltozással:

Csillagos az ég alja,

Nem jól van a fejem alja.

Édes rózsám, igazítsd meg,

Úgyis érted vagyok beteg!

(Szo4)

136. Alsó-Fehér:

Nagyenyed környékén „csillagos” ének jelzi a bál végét:

Magasan van a Fiastyúk,

Haza kéne menni (La1).

Adatközlők:

Ha az adatközlők adatait kiemelt (sötétebb) számok követik, ezek azt jelzik, hogy ki hány csillagot, csillagképet (kivételes csillagfélt) ismer (legalább névről) tudomása szerint. A zárójelben lévő kiemelt számok arra utalnak, hogy közülük ki hányat tudna megmutatni.

Ab - Kézdivalbis, Háromszék

(1) MIHÁLY Erzsébet 1920 7, (5)

(2) MIHÁLY István 1916 (málnási származású) 7,(5)

Bé - Bélafalva, Háromszék

(1) ORBÁN Lázár, 1905, kat., pásztor, erdőöl munkás, híres bicskakészítő 9, (8)

Bi - Bikafalva, Udvarhelyszék

(1) BEDŐ Lajos, 1914, ref., gazda 7,(7)

Bo - Csíkborszóva, Felcsík

(1) ERŐSS Antal, 1921, kat., gazda 9,(9)

(2) ERŐSS Enikő, 1958, kat. (csíkrákosi születésű) 2, (2)

(3) GERÉD Margit, 1919, kat. (20 éves koráig a szomszédos

Csíkszentmiklóson (Felcsík) lakott) 7, (7)

Bot - Botháza, Mezősgés

(1) NAGY Sándor 1934

(2) NAGY Sándorné K. Ilona 1936

Bu - Bunyaszekszárd

(1870-től 1980-ig létező falu a Bánságban)

(1) IHÁSZ János, 1923, ref., gazda (jelenleg Igazfalván él) 8,(8)

(2) IHÁSZ Teréz, 1923, ref., gazdasszony (- // -) 8,(7)

Bú - Barcaújfalu, Barcaság

(1) SOÓS Anna, 1932, evangélikus 7,(6)

Cé - Krasznacégény, Szatmár

(1) SZANISZLÓ Ilona, 1903, ref. 8,(6)

Dá - Dálnok, Háromszék

(1) MÁRTON Éva, 1913, ref., volt cseléd 2,(2)

De - Székelyderzs, Udvarhelyszék

(1) BARTHA Bálint, 1926, unit., egyházi hivatalnok 2,(2)

Fr - Felsőrona, Máramaros

(1) FETKÓ Pável, 1952, gazda (ukrán) 7,(7)

(2) POLJÁNCSSUK Juljáná, 1959, (ukrán) 7,(7)

(3) POLJÁNCSSUK Nyikoláj, 1928, ort., gazda (ukrán)

7,(7)

(4) SZENDERSZKI János, 1938, gazda 9,(9)

Ho - Hodgya, Udvarhelyszék

(1) BACZÓ Béla, 1907 8,(8)

Ig - Igazfalva, Bánság

(1) PAPPNÉ SÁNDOR Ilona, 1940, ref., tanárnő 5,(2)

Kol - Koltó, Bányavidék

(1) BALÁZSFY Béla, 1915 (erzsébetbányai születésű)

11, (5)

(2) TÉGLÁS Irén, 1938 5,(5)

Kor - Korond, Sóvidék

(1) MOLNOS András, 1933, Jehova tanúja, toplász 6,(5)

(2) MOLNOS Juliánna, 1945

Kő - Sepsikőröspatak, Háromszék

(1) DEMETER József, 1901, pásztor 7,(7)

(2) PAKULÁR Berta, 1939 (cigány) 1,(1)

(3) SZÁNTÓ József, 1905 5,(4)

La - Magyarlapád, Alsó-Fehér

(1) GERGELY István, 1951, ref., tanár 7,(6)

(2) SIPOS Árpád, 1935, ref., gazda 8,(8)

(3) SIPOS Margit, 1943, ref. 8,(8)

Na - Szilágynagyfalu, Szilágyság

(1) BOLDIZSÁR György, 1950 (cigány) 2,(1)

(2) CSENGETTYÚS László („Sanyi”), 1926 (cigány)

6,(6)

(3) CSENGETTYÚS Teréz („Sanyiiné, Ilka”), 1927 (cigány) 8,(8)

(4) MAJOR Eszter, 1936, ref., tanítónő

(5) VARGA Juliánna („BOLDIZSÁRNÉ”), 1932, cigány

származású 0,(0)

Né - Négyfalu, Barcaság

(1) HOCHBAUER Ferencné Gáspár Sára, 1922 7,(6)

(2) KÖPE Ilona, 1931 6,(6)

Ót - Ótelek, Bánság

(1) KERESZTES István, 1922, katol., gazda 7,(7)

(2) KERESZTESNÉ STOIAN Margit, 1924, kat., volt

szobalány

(3) TALPAI Magdolna, 1949, kat., titkárnő

(4) TALPAI Teréz, 1919, katolikus 8,(6)

(5) SZAKÁL Rozália, 1917, katolikus

Pa - Parajd, Sóvidék

(1) FÜLÖP Margit, 1951 6,(4)

(2) FÜLÖP Mihály, 1948, ref., állategészségügyi (vadász)

6,(4)

Po - Aranyospolyán, Aranyosszék

(1) ZSIGMOND Ibolya 1939 ref. 9,(5)

Sz - Gyergyószárhegy, Gyergyó

(1) GURZÓ Ferencné Köllő Margit, 1922 7,(7)

Szi - Nyárádszentimre, Nyárád mente

(1) BENEDEKFI Rózsa, 1931, ref., földm.

(2) PÁLFI Károly, 1919, ref., földm.(grófi család utóda)

9,(9)

Szm - Csíkszentmárton (itteni adatközlőim a község egy-egy különálló részén, Csekefalván laknak; Alcsík)

(1) BAJKÓ István, 1946 6,(6)

(2) BAJKÓ Katalin, 1955

(3) BALLA József, 1922, kat., gazda 6,(6)

(4) NAGY Mátyás, 1914, kat., gazda és csermester 9,(9)

(5) SZŐCS Dénes, 1912, kat., gazda (55 évce jött el ide Kászónújfaluból) 6,(6)

(6) SZÁVA Antal,

Szp - Homoródszentpál, Homoród mente

(1) GÁBOS Domokos, 1924, ref., juhász és gazda 9,(9)

(2) GERÉD András, 1910, ref., gazda 9,(7)

(3) GERÉD Julia, 1912, ref. (homoróddalmási születésű) 9,(6)

(4) NÉMA Géza, 1960 (cigány) 8,(7)

Szo - Magyarszovát, Mezőség

(1) KIS Márton, született 1908-ban, unitárius, földműves; 8,(8)

(2) MANESZES BULGÉR Róza, sz. 1903-ban, református, földm.; 7,(7)

(3) CSETE Gergelyné BÍRÓ Erzsébet, sz. 1908-ban, unit., földm.; 7,(7)

(4) BODOR Erzsébet, sz. 1941-ben, unit., földm.; 9,(8)

(5) SZÉKELY András, sz. 1929-ben, unit., juhász; 9,(9)

(6) SZÉKELY Anna, sz. 1928-ban, unit., földm.; 9,(9)

(7) ASZTALOS Mártonné KIS Erzsébet, sz. 1917-ben, ref., földm.; 9,(9)

(8) TÓTH Éva, sz. 1965-ben, ref., akkor még tanuló. 7,(4)

(9) MANESZES Sára, sz. 1931-ben, ref., földm. 9,(8)

(10) MARTON Anna, sz. 1931-ben, földm. 9,(9)

(11) CRIȘAN, Maria, sz. 1920-ban, ortodox, földm. 8,(8)

(12) BODOR Árpád, 1969

(13) MÁRTON György, 1965

Te - Telekfalva, Udvarhelyszék

(1) ORBÁN Berta, 1909, ref., 8,(8)

Új - Kászónújfalva, Kászonszék

(1) BARTA László, 1933, kat., gazda 9,(9)

(2) BARTHA Bernadette 1971 (tanár, jelenleg Csíkszeredán lakik)

Va - Magyarvalkó, Kalotaszeg

(1) KOVÁCS István, 1950, ref. (mérnök, jelenleg Sepsiszentgyörgyön él) 8,(8)

(2) KOVÁCS Márton, 1920, ref., gazda 7,(7)

(3) KOVÁCS Mártonné LŐRINCZ Erzsébet, 1927, ref. 7,(7)

Vá - Falfalva, Aranyosszék

(1) FODOR Andás, 1947, unit., erdész 7,(4)

(2) FODOR Miklós, 1920, unit., gazda 7,(7)

Ve - Verespatak, Mócvidék

(1) AIDA Viorica, 1941, ortodox 4,(2)

(2) ALMASAN Doru, 1960, ortodox, bányász 4,(3)

(3) FALICS László, 1930 3,(2)

(4) ZLACZKINÉ LŐRINCZ Anna, 1907, unit. 5,(5)

Vé - Végvár, Bánság

(1) id. CZUDAR ISTVÁN, 1923, volt kanász és csordásbojtár 7,(7)

(2) FORRAINÉ CZUDAR Juliánna, 1923 8,(8)

(3) KORSÓS Péter, 1903 6,(5)

(4) KORSÓS Sára, 1940

(5) TAMÁSY Mária, 1928

Vi - Magyararvasta, Kalotaszeg

(1) SZALLÓS István, 1936 6,(6)

Ze - Zeteváralja, Udvarhelyszék

(1) JAKAB Mihály, 1932, kat., gazda 7,(7)

(2) PETRA Teréz, 1954

(3) SÁNDULY Anna, 1911, kat. 7,(7)

(4) SÁNDULY LAJOS, 1955

Erdélyi magyar népi csillag(kép)nevek mutatója

Betűrendben közlöm a népi neveket, lehetőleg mellékelve a csillagnevek magyar és latin tudományos nevét is: zárójelben.

Dőlt betűvel írva közlöm a csak régebben ismertnek tekinthető csillag- és csillagképneveket. A + jel arra utal, hogy az illető nevet a fiatalabbak, a 30-40 év alattiak, nem ismerik. Az azonosítást illetően általában Bödők (1992.120-134.) alapján járok el (A kivételt a nála fel nem tüntetett nevek azonosítása jelenti).

*Aranybalca*¹

(Orion öve ?)

*Bence szekere*²

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

*Béres*³

(Alcor)

*Bíres*⁴

(Alcor)

*Bíró pálcája*¹

(Orion öve ?)

Bolygó csillag

(hullócsillag, meteor).

Cigányok uccsa

(Tejút, Via Lactea)

Cigányok útja

(Tejút, Via Lactea)

Cigányut

(Tejút, Via Lactea)

Cigány uttya

(Tejút, Via Lactea)

Csaba útja

(Tejút, Via Lactea)

Döncölcsillag

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Döncölcszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

*Egész kenyér*⁵

?

*Ég országútja*¹

(Tejút, Via Lactea)

*Ég útja*⁵

(Tejút, Via Lactea)

*Éjfélcsillag*²

?

*Éjjeli kegyelet*⁶

(Tejút, Via Lactea)

Escsillag

(Vénusz, Venus)

Estcsillag

(Vénusz, Venus)

Estei csillag

(Vénusz, Venus)

Estéji csillag

(Vénusz, Venus)

Esteli csillag

(Vénusz, Venus)

Estelli csillag

(Vénusz, Venus)

Esthajnalcsillag

(Vénusz, Venus)

Esthajnali csillag

(Vénusz, Venus)

Esti csillag

(Vénusz, Venus)

Északi csillag +

(Sarkcsillag, Stella Polaris)

Ézüstcsillag +

?

Farkos csillag

(üstökös, cometes)

Fehér Göncöl +

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Félkenyér +

(Orion öve körüli 3 csillag ?)

Fias

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiascsillag

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiascsuk

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiaska

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiastik (+)

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiastyúk

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiokostyuk

(Fiastyúk, Pléiades)

Fiostyúk

(Fiastyúk, Pléiades)

*Furócsillag*¹

(Sarkcsillag, Stella Polaris)

Furdócsillag +

(Sarkcsillag, Stella Polaris)

Fustyéj +

?

Fustyia +

?

Göloncszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Gönce-szeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Gönce szekere

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

*Gönci szekér*⁵

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Gönci szekere

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncőj szekér

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncöl

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncölcsillag

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncöl szekere

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncölcszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncönszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncönszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

*Göncön szekere*²

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncörszeker

(Nagy Göncöl, Ursa Maior)

Göncő szeker	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Hadak útja	(Tejút, Via Lactea)
Hadúr útja +	(Tejút, Via Lactea)
Hajnalcsillag	(Vénusz, Venus)
Hajnali csillag	(Vénusz, Venus)
Hét csibe s a kotló +	(Fiastyúk, Pléiades)
Hét vezér +	(Fiastyúk, Pléiades)
Hetemén +	(Fiastyúk, Pléiades)
Hetevén	(Fiastyúk, Pléiades)
Hetevény	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Hetevény	(Fiastyúk, Pléiades)
Hétféjú sárkány +	(Via Lactea egy részlete?)
Hétféjú sárkány +	(Tejút, Via Lactea)
Holdkísérő csillag +	(Vénusz, Venus)
Hullócsillag	(hullócsillag, meteor).
Isten szekere (+)	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Jancsika-szekér +	(Kis Göncöl, Ursa minor)
Jancsika szekere +	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Károli Troján (+)	(Tejút, Via Lactea)
Kaptár ⁷	(Fiastyúk, Pléiades)
Kaptárhódja ⁷	(Fiastyúk, Pléiades)
Kaptárhugya ⁷	(Fiastyúk, Pléiades)
Kard +	?
Káru máré	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Káru mik	(Kis Göncöl, Ursa minor)
Kaszahógya ³	(Orion)
Kaszás (+)	(Orion)
Kaszáscsillag (+)	(Orion)
Két kaszás +	(Részben az Orion)
Keresz ⁵	(Hattyú, Cygnus ?)
Király kardja +	?
Kisbéres ⁸	(Alcor)
Kicsi Göncölszekér	(Kis Göncöl, Ursa minor)
Kis Göncöl	(Kis Göncöl, Ursa minor)
Koszorú ³	(Északi Korona, Corona Borealis)
Koszorúcsillag +	(Északi Korona, Corona Borealis)
Kotló +	(Fiastyúk, Pléiades)
Kotlócsillag	(Fiastyúk, Pléiades)
Kotlóstyúk (+)	(Fiastyúk, Pléiades)
Kottafias ⁹	(Fiastyúk, Pléiades)
Köncöl szekere	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Lednygyűlés ⁷	(Fiastyúk, Pléiades)
Létra +	?
Lovagocska +	(Ökörhajcsár, Bootes ?)
Mária csillaga +	(Vénusz, Venus)
Minkuj pálcá (+)	(Orion öve ?)
Nagygazdák csillaga +	?
Nagy Göncöl	(Nagy Göncöl, Ursa Maior)
Nagyút +	(Tejút, Via Lactea)
Oldátnác ⁵	(Fiastyúk, Pléiades)
Pajvás út (+)	(Tejút, Via Lactea)
Polyvás út (+)	(Tejút, Via Lactea)
Pozdorjás út (+)	(Tejút, Via Lactea)
Rendcsillag ⁵	?
Róka csillag +	?
Sántakar ⁹	(Sziárusz, Sirius)
Sarkcsillag	(Sarkcsillag, Stella Polaris)
Sátáncsillag +	(üstökös, cometes)
Szalma út (+)	(Tejút, Via Lactea)
Szalma útja (+)	(Tejút, Via Lactea)
Szalmasút ¹⁰	(Tejút, Via Lactea)
Szarvasnyom ¹¹	(Zsiráf, Camelopardalis)
Szegények csillaga +	?

Székeleyek csillaga ¹²	(Szaturnusz, Saturnus)
Szekeres (+)	(Nagyöncöl, Ursa Maior)
Szent Péter pá(1)cája +	(Orion öve)
Szent Pétör pácja +	(Orion öve)
Szent Pétör útja +	(Orion öve)
Szénvonós ²	?
Szépasszony Vászna ¹³	(Tejút, Via Lactea)
Színászekér(+)	(Nagyöncöl, Ursa Maior)
Színászekér út(+)	(Tejút, Via Lactea)
Tejút	(Tejút, Via Lactea)
Tejút	(Tejút, Via Lactea)
Tej útja	(Tejút, Via Lactea)
Tetevény	(+) (Fiastyúk, Pléiades)
Téüt	(Tejút, Via Lactea)
Tündérek fordulója ¹⁴	(Tejút, Via Lactea -elágazó-része)
Tyúkos csillag (+)	(Fiastyúk, Pléiades)
Úr Jézus csillaga +	(Vénusz, Venus)
Üstökös	(üstökös, cometes)
Üstököscsillag	(üstökös, cometes)
Vacsoracsillag	(Vénusz, Venus)
Vacsorai csillag	(Vénusz, Venus)
Vacsorakori csillag	(Vénusz, Venus)
Vadgalambfő ¹⁵	(Fiastyúk, Pléiades)
Vándorcsillag +	(Deneb?(Bödök 1992.134.),
Hattyú ?	(Toroczka-W. 1988.37.)
Vezércsillag +	(Deneb?(Bödök 1992.134.),
Hattyú ?	(Toroczka-W. 1988.37.)
Zsidócsillag +	(Vénusz, Venus)
Zsidók csillaga +	(Vénusz, Venus)

Mutató indexe

- ¹JANKÓ 1893
- ²JANKÓ 1892
- ³Nyr 1901. 199-200.
- ⁴SZENDREY 1924. 254.
- ⁵LÁZÁR 1896
- ⁶TOROCZKAI-WIGAND 1988. 16.
- ⁷BÖDÖK 1992. 97.
- ⁸HERMAN 1914. 628.
- ⁹Nyr.1901. 199.
- ¹⁰SZENDREY 1924. 253.
- ¹¹BÖDÖK 1992. 55.
- ¹²TOROCZKAI-W. 1988. 17.,28.
- ¹³LUGOSSY 1855. 253.
- ¹⁴LUGOSSY 1855. 62.
- ¹⁵BÖDÖK 1992. 47.

Csillagnevek tájegységenkénti mutatója

Csillagnevek (az adatközlők megítélése szerintiek) tájegységenként*:

Alcsík:

Fiastyúk (Fijastyúk, Fiascsillag, Hetevén^M**), Furúcsillag (Sarkcsillag), Göncölszekér (Nagyöncöl, ? Hetevény), Hadak útja (Tejút), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl (?Jancsika szekér), Róka csillag, Üstökös (Üstököscsillag), Vacsoracsillag. Alsó-Fehér:

Fiastyúk, Göncölszekér (Nagy Göncöl), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Sarkcsillag, Szent Péter pálcája, Polyvás út (Tejút), Üstököscsillag, Vacsoracsillag (Zsidók csillaga^M). Történeti adatok (LÁZÁR István 1896.100-101.):

Egész kenyér, Ég útja, Félkenyér, Fiascsillag (Oláhtánc), Gönci szekér, Hajnali csillag (Hajnalcsillag), Kereszt, Koszorú, Rendcsillag, Szent Péter pálcája, Üstökös csillag, Vacsoracsillag.

Aranyoszék:

Fiastyúk (Fijastyúk), Göncölsillag (Göncölszekér, Gönci szekere^M, Nagyöncöl), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Sark-csillag, Tejút (Szalmás út^M, Üstökös csillag, Vacsoracsillag (Vacsaracsillag)).

Történeti adatok Torda, Aranyoszék, Torockó vidékéről (JANKÓ 1893):

Bíró pálcája (Aranypálca, Szent Péter pálcája), Ég országútja (vagy név nélkül?), Félkenyér, Fiastyúk, Furócsillag, Göncöl szekere, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kaszáscsillag, Kereszt, Üstökös, Vacsoracsillag.

Bánság:

Döncölszekér (Göncölszekér, Döncölsillag), Esthajnalcsillag (Vacsoracsillag, Esthajnali csillag), Északi csillag (Sarkcsillag), Fiastyúk (Fiostyúk, Kotlócsillag, Kotlóstyúk^M), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kaszáscsillag, Sátáncsillag (Üstökös, Üstökös csillag), Tejút (Hadak útja), Vezércsillag (Vándorc csillag).

Bányavidék:

Esti csillag, Fiastyúk (Fijastyúk), Göncölszekér (Nagyöncöl), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Tejút (Hadak útja^M), Üstökös.

Úrtokos:

Fiastyúk (Fijastyúk, Fijas csillag^M), Göncölszekér (Nagyöncöl, Göncöl, Gönci szekér^M, Göncö szekér^M), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Lovagocska, Szent Péter pálcája, Tejút (Téüt^M, Hadak útja^M, Hadúrútja^M), Üstökös, Vacsoracsillag.

Bihar^M:

Esti csillag (Esthajnalcsillag, Escsillag), Fijastyúk, Göncörszekér (Göncö szekér, Színásszekér), Kaszás, Tejút (Hadak útja, Szent Péter útja, Színásszekér út, Tej útja)

Bukovina (BOSNYÁK 1977, 1994):

Fiastyúk (Hetemén, Csokros csillag, Tyúkös csillag), Göncöl (Bence szekere, Köncöl szekere), Hadak útja (Csaba útja, Tejút), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kicsi Göncöl, Szent Péter pálcája, Üstökös csillag, Vacsoracsillag.

Délvidék:

Doroszló (KOVÁCS***1982.12.):

Kotlócsillag, Hullócsillag, Üstökös.

Drávaszög (LÁBADI*** 1991.621-623.):

Esthajnalcsillag (Vacsoracsillag, Vadlegelő), Fiastyúk, Göncölszekér, Kaszáscsillag, Ökörvezető csillag (Hajnalcsillag), Sánta Kata, Tejút, Üstökös csillag.

Felcsik:

Fiastyúk (Heteven^M), Göncölszekér (Hetevény), Hajnalcsillag (Mária csillaga), Hétféjű sárkány, Hullócsillag, Két kaszás, Koszorúcsillag, Tejút (Hétféjű sárkány, Csaba útja), Üstökös csillag (Üstökös), Vacsoracsillag (Esti csillag, Úr Jézus csillagja).

Felső-Maros mente^M

Cigányok útja, Fijastyúk (Heteven), Vacsara csillag

Gyergyószék:

Esthajnalcsillag (Vacsoracsillag), Fiastyúk (Heteven^M, Göncöl-szekér (Nagyöncöl, Gölön szekér^M), Hadak útja (Tejút), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kaszáscsillag, Kisgöncöl, Üstökös (Üstökös-csillag).

Gyimes (BOSNYÁK 1982):

Fiastyúk (Heteven), Göncöl szekere (Jancsika szekere, Gönci szekere), Hadak útja, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Szent Péter pálcája, Üstökös csillag, Vacsoracsillag.

Háromszék:

Fiastyúk (Fijastyúk, Fijas^M, Fiascsillag, Fijascsillag), Göncöl (Göncölsillag, Nagyöncöl, Göncölszekér, Göncörszekér^M), Hadak útja, Hajnalcsillag, Hullócsillag (Bolygó csillag), Kaszáscsillag, Kisgöncöl, Szent Péter pálcája, Üstökös (Üstökös-csillag), Vacsora csillag (Estei csillag, Vacsoracsillag).

Homoród mente:

Fiastyúk (Fijastyúk, Heteven^M, Hetevény, Hét csibe s a kotló), Göncölszekér (Nagy Göncöl, Göncöj-szekér^M), Hadak útja (Tejút), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Szent Péter pálcája, Üstökös csillag, Vacsoracsillag (Hódkísérő csillag, Esthajnalcsillag).

Hortobágy (BARNA 1982.811-816.):

Esőcsillag, Esthajnali csillag (Zsidócsillag, Sábeccsillag), Fiastyúk, Félkenyér, Gáspárcsillag, Göncölszekér (Göncöl), Hullócsillag, Kaszáscsillag (Kaszás, Három kaszás), Kereszt-csillag, Kisbéres (Béres, Kis magyar), Kis Göncöl, Ökörkereső csillag (Ökörlopo csillag), P .. acsillag, Sánta Kata (Sánta Kati), Tejút (Hadak útja, Országút), Üstökös.

Hunyad^M

Fijastyúk (Fijas csillag), Hadak útja

Kalotaszeg:

Csaba útja (Cigányok útja^M, Hadak útja^M, Tejút), Fiastyúk (Fijastyúk), Göncölszekér (Göncörszekér^M, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Sarkcsillag, Üstökös csillag, Vacsoracsillag.

Történeti adatok:

BÉRES (Nyr 1901.), Cigányút, Éjfélcsillag, Göncöl (Gönci, Göncön, Bence) szekere, Kasza Holdja, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kotlócsillag, Szérvonós, Üstökös csillag, Vacsoracsillag (JANKÓ 1892.187.).

Kászonszék:

Fiastyúk (Fijas^M), Göncölszekér (Gönce szekér^M, Nagy Göncöl), Hadak útja, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kis Göncöl, Sarkcsillag, Üstökös csillag, Vacsoracsillag (Esthajnalcsillag).

Küküllő vidék^M

Fijas (Fijas csillag, Heteven), Göncö szekér (Gönci szekere, Gönci szekér), Szalma út (Szalma útja, Pajvás út, Pozdorjás út, Tejút)

Lápos mente^M

Esteli csillag, Fijastyúk, Hadak útja,

Maroszék:

Nyárád mente:

Fiastyúk, Göncölszekér (Nagy Göncöl), Hadak útja (Tejút), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kis Göncöl, Szent Péter pálcája, Üstökös csillag (Üstökös), Vacsoracsillag.

Havad (Nagy 1989):

Fehér Göncöl (Göncölszekér), Fiastyúk, Hadak útja, Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kisgöncöl, Vacsoracsillag.

Mezőség:

Félkenyér, Fiastyúk (Fiascsuk, Fijas csillag^M, Fijokos tyúk^M), Fustyég (Létra, Fustya), Göncölszekér (Göncörszekér^M, Gönci szekér^M, Gönci szekere^M), Hadak útja (Cigányok útja, Cigányok uccsa, Cigányut^M, Csaba útja^M, Károli Troján^M, Nagyút^M, Tejút^M, Téüt^M), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Király Kardja (Kard), Kisgöncöl, Üstökös csillag (Üstökös), Vacsoracsillag (Esteli csillag^M, Vacsara csillag, Vacsorai csillag, Zsidócsillag).

Román nevek: Caru, Drumu țiganilor, Fustei, Găinușă, Luceafăr, Luceafăr de seară, Stea căzătoare, Stea cu coadă.

Máramaros:

Esti csillag (Esteli csillag^M), Göncölszekér (Nagyöncöl), Hajnalcsillag, Hullócsillag, Kicsi Göncölszekér, Kereszt, Kotlócsillag (Fijastyúk^M), Tejút, Üstökös csillag.

Mokányásg:

Esti csillag, Farkos csillag, Göncöl szekere (Káru máré), Hajnali csillag, Káru mik.

Román nevek: Caru mare, Caru mic, Stea polară, Luceafăr.

Moldva (BOSNYÁK 1980. 27-29., 1994, SZABÓ T. 1972.132-138.):

Anyacsillag, Béres, Éjféle csillag, Fiascsillag (A Kotlós a csürkével, Csürkés csillag, Csürkéstyúk, Fiaska, Fijaszttyuk^M, Gajinusza, Hetevén, Kloska a csürkével, Kloska ku puj^M, Kotló, Kotló a piszlenekkel, Tyúk a csürkével), Göncöl szekere (Bence szekere, Bencer szekere, Csiki szekere, Demsze szekere, Dence szekere, Ganci szekere, Gince szekere, Gönce szekere, Gönci szekere, Gönde szekere, Isten szekere, Jancsika szekere, Drence szekere Káru máré, Nagyszeker, Szeker, Szeker-csillag, Szempéter karucája, Szenygyörgynek a kocsija, Utó csillag, Vence szekere), Hajnals csillag (Hajnali csillag, Jézusnak a csillaga, Mária csillaga, Reggeli csillag), Hullócsillag, Jancsika-csillag, Kicsiszekér (Pável biciklétája), Magyar kereszt (Katolikus csillag), Magyarok csillaga, Polárcsillag, Rabok útja (Angyal útja, Barát útja, Hadak útja, Égnek az útja, Fáradt Embereknek az úttyik, Halottak úttyik, Kálejá cseruluj, Kálejá luj Traján, Pásztor útja, Retecsit út, Se-regek útja, Szegén útja, Udvari út, Tündérek útja, Zárvak úttyik, Tejút, Drumul robor^M), Szent Péter pálcája (Szent Péter kulcsai), Üstökös (Süprüscsillag, Süprüs csillag, Farkas csillag, Üstököscsillag), Vacsoracsillag (Vacsaraji csillag^M, Vacsorakori csillag, Estéji csillag), Végvacsoracsillag, Palócföld:

Karancseszki (FEJŐS*** 1985.121-124.):

Esthajnals csillag, Fiastyúk, Göncöl, Hajnals csillag (kikövetkez-tetett adat), Hullócsillag, Kaszás (Kaszás csillag), Pásztorbot, Sánta Kata, Tejtű, Üstököscsillag, Zagyvarékas (PÓCS*** 1964):

Fiastyúk, Göncölszekér, Hullócsillag, Kaszás csillag, Sántajány, Tejút, Üstökös.

Sóvidék:

Északi csillag (Sarkcsillag), Fiastyúk (Heteven^M, Tetevény^G, Hét Vezér^G, Fiascsillag, Kotlócsillag), Göncöl-szekér (Isten szekere^G), Hadak útja (Tejtű, Csaba útja), Hajnals-csillag, Hullócsillag, Kaszás csillag^G (Kaszás^G), Kicsi Göncöl-szekér (Kis Göncöl), Minkuj pálcá^G, Üstökös, Vacsoracsillag, Szász föld^M

Cigány uttya, Fijastyúk (Fijastik, Fijas csillag), Szekeres Szatmár:

Esthajnali csillag (I. még CSÚRY 1935.244.; Esti csillag (I. BARNÁ 1982.811. és MURÁDIN 1994), Fiastyúk, Göncöl-szekér (Göncör-szekér^M, Göncönszekér^M), Hadak útja (Tejtű^M), Hajnals csillag, Hullócsillag, Kaszás csillag, Üstökös-csillag.

Szilágyság:

Esthajnali csillag (Esti csillag^M), Ezüstcsillag, Göncölszekér (Nagy göncöl), Hajnals csillag, Hullócsillag, Kis göncöl, Kotló (Fijastyúk^M), Szegények csillaga, Nagyzárdák csillaga, Tejút, Udvarhelyszék:

Fiastyúk (Hetevény), Göncölszekér (Göncörszekér^M, Göncö szekér^M, Nagy Göncöl, Hetevény, Jancsika szekere^M), Hadak útja (Tejtű, Csaba útja), Hajnals csillag, Hullócsillag, Kis Göncöl, Szent Péter páca, Üstököscsillag, Vacsoracsillag (Esthajnals csillag, Estcsillag).

* Ahol nem jelzem a forrást: saját gyűjtésről van szó.

** Zárójelben a névváltozatokat közlöm.

***A gyűjtő mindenekelőtt a néphit szempontjából fontos csil-lagok, csillagképek lejegyzésére törekedett, így bizonyára nem

köztől, említett több nevet, ha ahhoz (viselőjéhez) nem kap-csoltak hiedelmet a helybeliek.

M MURÁDIN 1994

G GUB 1994

Irodalom

1. BARNÁ Gábor 1982 Népi csillagnevek és hagyományaik a Hortobágy vidékén. In: Néprajzi tanulmányok. 812-816 Debrecen
2. BARTHA Lajos (ifj.) 1980 Tájékozódás az égen. In: KULIN György-RÓKA Gedeon: A távcső világa. 759-789. Bp.
3. BEKE Ödön 1953 A népi csillagnevek gyűjtése. Ny. 1961
4. BEKE ÖdönA Göncölszekér egy ismeretlen neve. Ny. r.
5. BERZE Nagy János 1940 Baranyai magyar néphagyomá-nyok.I-III. Pécs
6. BONDÁR Ferenc 1982 Sarkadkeresztúr néphite. FA 14. 9-67.
7. BOSNYÁK Sándor 1977 A bukovinai magyarok hitvilága. Folklor Archívum 6.
8. BOSNYÁK Sándor 1980 A moldvai magyarok hitvilága. Folk-lor Archívum 12.
9. BOSNYÁK Sándor 1982 A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. FA 14. 68-157.
10. BOSNYÁK Sándor 1994 Világtéremtéssel meg égitestekkel kapcsolatos gyűjtés (kézirat).
11. BÖDÖK Zsigmond 1992 Harmatlegelő (A csillagos ég a nép-hagyományban). Dunaszerdahely.
12. CSÜRY Bálint 1935 Szamosháti szótár I-II. Budapest
13. ENYEDI Emese 1992a A természetfölötti világ a gyergyói hi-delmekben. Néprajzi Látóhatár 1.évf.1-2.szám 113-124.
- 1992b Jövendölés Gyergyóban. Néprajzi Látóhatár 1.3-4.szám 90-95.
14. ERDŐDI József 1970 Uráli csillagnevek és mitológiai ma-gyarázatuk. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 124. Bp.
15. FEJŐS Z. 1985 Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. Népraj-zi Közlemények XXVII.
16. FŐNAGY Iván 1943 A mágia és a titkos társaságok történe- te. Bp.
17. FRANK Tibor-HOPPÁL Mihály (szerk.) 1980 Hiedelem- rendszer és társadalmi tudat. I-II. Bp.
18. FÜGEDI Márta 1982 Emberfeletti hatalmú lények Mátáraderecke faluközösségének hiedelmeiben. FA 14. 216.
19. GAÁL Mózes (1900) Hún és magyar mondák. (IV.kiadás) Bp. 91-94.
20. GUB Jenő 1994 Sóvidéki népi világgép. (kézirat)
21. HAJDÚ Mihály (é.n.) Útmutató névtani témájú dolgozatok, pályamunkák adatainak összegyűjtéséhez. In: Útmutató ... (h.n.)
22. HAJDÚ Mihály 1994 Magyar tulajdonnevek. Bp. 55.
23. HERMAN Ottó 1914 Pásztor-csillagászat. In: A magyar pásztorok nyelvkinése. Bp. 624-631.
24. HOPPÁL Mihály 1982 Varsányi hiedelmek. FA 14. 222-247.
25. HORVÁTH István 1980 Magyarórdi toronyalja. Bp. 44-46.
26. IONICÁ, Ion I. 1944 Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Reprezentarea cerului. București
27. IPOLYI Arnold 1854 Magyar Mythologia. Pest
28. JANKÓ János 1892 Kalotaszeg magyar népe. Bp. 1893 Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Bp.

29. JANKOVICS Marcell 1989 A csodaszarvas-monda a csillagos égen. *Előmunkálatok a Magyarországi Néprajzhoz* 3.sz. 204-218.

30. KÁLMÁNY Lajos 1893 A csillagok nyelvhagyományainkban. Szeged

31. KANDRA Kabos 1971 Az ősmagyar csillagos ég. In: *Az ősi magyar hitvilág*. Bp. 398-420.

32. KOVÁCS Endre 1982 Dorozsló hiedelemvilága. Újvidék

33. KOVÁCS János 1901 Szeged és népe. Szeged ethnographia-ja. Szeged

34. KULIN György 1980 Magyar csillagnevek és csillaglegendák. In: KULIN György-RÓKA Gedeon: *A távcső világa*. 790-800. Bp.

35. LÁBADI Károly 1991 Drávaszögi természetmagyarázó hiedelmek. In: *A Dunamenti népek hagyományos műveltsége*. Bp.

36. LÁZÁR István 1896 Alsófehér vármegye magyar népe. Nagyenyed 99-109.

37. LUGOSSY József 1855 Ősmagyar csillagismereti közlemény. In: *Új Magyar Múzeum* 1. 549-564.

38. Magyar néprajz (MN). V.k. Népköltészet. 1988 Bp. (Főszerk.: VARGYAS Lajos)

39. Magyar néprajz (MN). VI.k. 1990 Bp. (Főszerk.: DÖMÖTÖR Tekla)

40. Magyar néprajz (MN). VII.k. 1990 Bp. (Főszerk.: DÖMÖTÖR Tekla)

41. Magyar néprajzi lexikon (MNL). 1-5. 1977-82 Bp. (Főszerk.: ORTUTAY Gyula)

42. Magyar Nyelvőr (Nyr) 1901 Válaszok a szerkesztőség kérdéseire. XXX. 198-200, 534.

43. MÁNDOKI László 1958 Az Orion csillagkép a magyarságnál. Népr.Értesítő 50.

44. MÁNDOKI László 1962 A Szalmásút. In: *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve*.

Pécs 287-302.

45. MÁNDOKI László 1958 Csillagneveink és csillagmondáink nemzetközi összefüggései. EA 6319 Budapest

46. MURÁDIN László 1994 Romániai magyar nyelvjárások atlasza. (A gyűjtés ideje: 1956-1967; kézirat)

47. NAGY Olga 1989 Ember és természet a népi világképben. *Korunk évkönyv* 62-74.

48. OTESCU, Ion 1907 Credințele țaranului român despre cer și stele (separat). *Analele Academiei Române* Tom. XXIX. Buc.

49. PÁIȘ D. 1975 A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Bp.

PÓCS= CS.PÓCS Éva 1964 Zagyvarékas néphite. Néprajzi Közlemények 60. 3-4.sz.

50. 1980 A falu hiedelemvilágának összetevői. In: *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórájából*. Bp. 269-358.

51. PÓCS ÉVA, CS-HOPPÁL Mihály 1970 Kérdőív a palóc néphit és népi gyógyászat gyűjtéséhez. Eger

52. POLNER Zoltán 1989 Sároember. Szeged 28-31.

53. RÓHEIM Géza 1984 A bővös tükör. Bp.

54. RÓHEIM Géza 1990 Magyar néphit és népszokások. Szeged

55. SCHALK Gyula 1973 Az ősmagyar népi csillag- és csillagképek. Forrás 4-5.sz. 104-117.

56. SERES András 1984 Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Buk.

57. SZABÓ T. Attila 1957 Moldvai csángó csillagnevek. Magyar Nyelvőr LXXXI. 4.sz. 458-462.

58. SZABÓ T. Attila 1972 i.m. In: *Nyelv és múlt*. Bukarest

59. SZENDREY Zsigmond (szerk.) 1924 Nagyszalontai gyűjtés. Bp. 137, 162-3, 252-5.

60. SZENDREY Zsigmond-SZENDREY Ákos 1922-1963 (a gyűjtés ideje) Magyar néphit és népszokás lexikon. EA 6186. 319, 320, 322, 667. (kézirat)

61. TOKAREV, Sz. V. (főszerk.) 1988 Mitológiai enciklopédia. I-II. Bp.

62. TOROCZKAI-WIGAND E. (1988) Öreg csillagok. (Első kiadása 1916-ban) Bp.

63. Új Magyar Tájszótár(ÚMT) 1979 Bp.

VULCĂNESCU, P. 1987 Mitologie române. București

64. XÁNTUS János 1972 Séta a Tejúton. In: *A természet kalendáriuma*. Bukarest 273-286.

65. ZSIGMOND Győző 1991 Az elidegenedett helynévről. *Névtani Értesítő* 13.sz. 54-57.

66. ZSIGMOND Győző 1993 Népi helynévmagyarázás. Helynevek és mondák. Néprajzi Látóhatár 4.sz. 118-125.

Jegyzet

1. Az „Erdély” szót ezúttal köznyelvi jelentésben használok, az egész Magyarországtól Romániához csatolt területre vonatkoztatom.

2. A dőlt betűs írással néprajzi szövegre utalok.

3. A zárójelbeli szám az adatközlőre, a betűkőből álló rövidítés a helységnevre utal (L.: Adatközlők).

4. A következő romániai magyar (a szörvényban és Csfkban lejegyzett) csillagnevekről, csillagképevekről nem tud az eddigi szakirodalom: Lovagocska, Ezüstcsillag, Hétféjű sárkány, Két kaszás, Király kardja, Létra (Fustyia, Fustyéj), Nagygazdák csillaga, Polyvás út, Róka csillag, Sátán csillag, Szegények csillaga, Úr Jézus csillaga, Vándorcsillag (nyolcuk párhuzamosan él más nevek mellett).

A romániai magyarság a magyarországitól (HOPPÁL 1982), a horvátországitól (Lábadí 1992, 623), eltérően nem ismeri a *Santa Jányi* (HOPPÁL 1982), *Santa Katár* (Szifriusz). A XX. század elején még elég ismert lehetett Erdélyben (Nyr 1901, 199-200.). Nagyszalontán jegyezték le, hogy *Sántiakti szedi a Kaszás után a tojást* (SZENDREY 1924, 253.). Megjegyzem, néhány adatközlőm a már emlegetett Vénuszt, Jupitert, valamint a Szaturnuszt és több más bizonyára iskolában megismert bolygó nevet - Merkur (Vé24), Mars (Ko11) - csillagnévként említette nekem.

Despre numele astrale maghiare din Transilvania (Rezumat)

După o trecere sumară în revistă a literaturii de specialitate referitoare la numele astrale populare și la culegerea lor, autorul prezintă culegerea sa efectuată între 1980 și 1994 în România (în 12 județe, 32 localități, peste 90 de furnizori de date), respectiv analiza acestei culegeri (etimologie populară, volumul de cunoștințe și gradul de folosire, particularități și deosebiri pentru diferitele zone cercetate, com-

